

24.5.2005

2324/2/04

Ratkaisija: Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Henrik Åström

TERVEYSTIETOJEN KERÄÄMINEN AMMATTIOPISTOON HAKEVILTA

1

OMA ALOITE

Valtakunnallisen vammaisneuvoston (VANE) edustajat vierailivat luonani 7.6.2004. Käynnin yhteydessä he kiinnittivät huomiota muun muassa Pohjois-Karjalan Ammattiopiston pääsykokeisiin liittyvään terveystietokyselyyn, jonka asianmukaisuuden he kyseenalaistivat.

Päätin selvittää omana aloitteena terveystietokyselyn asianmukaisuuden.

2

SELVITYS

Hankin 23.6.2004 Pohjois-Karjalan Ammattiopistolta kyseisen terveystietokyselyn. Pohjois-Karjalan Koulutuskuntayhtymä toimitti 7.11.2004 pyynnöstäni selvityksensä. Tietosuojavaltuutettu antoi 18.2.2005 lausuntonsa asiassa.

Jäljennös tietosuojavaltuutetun lausunnosta on tämän päätöksen liitteenä.

Pohjois-Karjalan Ammattiopiston rehtori - - - antoi 9.5.2005 puhelimitse lisätietoja asiassa.

3

RATKAISU

3.1

Asian kuvaus

Pohjois-Karjalan Ammattiopiston oikeusasiamiehen kansliaan toimittamasta sosiaali- ja terveysalan koulutuksen terveystietokyselystä ilmenee, että oppilaitos pyysi sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon valintakokeeseen kutsuttavien listalla olleita hakijoita palaamaan ennen valintakoetta terveystietokyselylomakkeen, jossa oli seuraavat hakijan terveydentilaa koskevat kysymykset.

"Onko Sinulla nyt tai aikaisemmin ollut/suoritettu/sattunut tuki- ja liikuntaelinten sairauksia (selkä-/jalka-/nivelkipuja/suonikohjuja), sydän- ja verenkiertoelinten sairauksia (rintakipuja/kohonnutta verenpainetta), allergisia oireita, lääkeherkkyyttä, ihottumaa, astma, alentunut näkökyky tai silmäsairaus, silmlaseja (mikä on silmlasien vahvuus ja korjaantuuko näkö silmlaseilla normaalisti), alentunut kuulo tai korvasairaus, pitkäaikaissairauksia,

leikkauksia, tapaturmia, unettomuutta, masentuneisuutta, jännittyneisyyttä, oletko ollut psyykkisten oireiden vuoksi avo- tai laitoshoidossa, käytätkö lääkkeitä, tupakoitko, käytätkö alkoholia ja millaisia kokemuksia Sinulla on huumeista."

Edellä mainituilla kysymyksillä pyrittiin selvittämään, oliko hakijalla jokin sairaus tai vamma, joka voisi olla esteenä koulutukseen osallistumiselle.

Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän 17.11.2004 asiassa antamasta selvityksestä käy ilmi, että edellä mainittu terveystarkastus oli poistettu käytöstä ja, että opiston käyttämään henkilötietolomakkeeseen oli lisätty kolme terveydentilaa koskevaa kysymystä. Kysymykset ovat seuraavat: onko hakijalla nyt tai aikaisemmin ollut tuki- ja liikuntaelinten sairauksia, sydän- ja verenkiertoelinten sairauksia tai psyykkisiä pitkäaikaissairauksia.

Ammattiopiston rehtori - - - kertoi puhelimesta 9.5.2005 kuultuna, että kaikki hakijan terveydentilaa selvittävät kysymykset on nyttemmin poistettu yhteishakuun liittyvästä, sosiaali- ja terveystieteiden valintakokeeseen kutsuttavien hakijoiden esitietolomakkeesta. Opiskelijat valitaan koulutukseen ehdollisesti siten, että he toimittavat ennen koulutuksen alkamista valinnan vahvistamiseksi tarvittavan soveltuvan terveystodistuksen.

3.2

Oikeussäännöt

Perustuslain (731/1999) 10 § 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Vastaavansisältöiset säännökset sisältyivät myös ennen perustuslain voimaantuloa voimassa olleeseen hallitusmuotoon.

Henkilötietolain (523/1999) 5 §: n mukaan rekisterinpitäjän tulee käsitellä henkilötietoja laillisesti, noudattaa huolellisuutta ja hyvää tietojenkäsittelytapaa sekä muutoinkin niin, ettei rekisteröidyn yksityiselämän suojaa ja muita oikeuksia rajoiteta ilman laissa säädettyä perustetta.

Henkilötietolain 6 §:n mukaan henkilötietojen tulee olla asiallisesti perusteltuja rekisterinpitäjän toiminnan kannalta. Henkilötietolain 9 §:n 1 momentin mukaan käsiteltävien henkilötietojen tulee olla määritellyn henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen kannalta tarpeellisia (tarpeellisuusvaatimus). Säännöksen perustelujen mukaan henkilötietoja voidaan pitää käsittelyn tarkoituksen kannalta tarpeellisina silloin, kun ne ovat asianmukaisia ja olennaisia, eivätkä liian laajoja siihen tarkoitukseen, mihin ne on kerätty tai missä niitä myöhemmin käsitellään.

Henkilötietolain 11 §:n mukaan arkaluonteisten tietojen käsittely on kielletty. Arkaluonteisina tietoina pidetään säännöksen 4 kohdan mukaan henkilötietoja, jotka kuvaavat tai on tarkoitettu kuvaamaan henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia. Arkaluonteiset tiedot on

poistettava rekisteristä välittömästi sen jälkeen, kun käsittelylle ei ole perustetta.

Henkilötietolain 12 §:ssä säädetään poikkeuksista lain 11 §:n tarkoittamasta arkaluonteisten tietojen käsittelykiellosta. Ellei arkaluonteisten henkilötietojen käsittely johdu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä, tällaisten tietojen keräämiseen tulee säännöksen mukaan olla rekisteröidyn nimenomainen suostumus. Tällöinkin jokaisen kerättävän tiedon tulee olla valinnan kannalta tarpeellinen.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 27 §:n mukaan koulutuksen järjestäjä päättää lainsäädännön rajoissa muista opiskelijaksi ottamisen perusteista. Se päättää myös mahdollisesti järjestettävistä pääsy- ja soveltavuuskokeista. Koulutuksen järjestäjä suorittaa valinnan ja toimii rekisterin pitäjänä hakijoiden henkilötietojen käsittelyssä. Edellä mainitun säännöksen 2 momentin mukaan opiskelijaksi ei kuitenkaan voida ottaa sellaista henkilöä, jonka sairaus tai vamma ilmeisesti on esteenä koulutuksen ottamiselle. Sairaus tai vamma ei ole esteenä koulutukseen ottamiselle, jos koulutukseen osallistumisen esteet voidaan poistaa laissa säädettyillä tukitoimenpiteillä.

Opiskelijavalintarekisteristä ja ylioppilastutkintorekisteristä annetun lain (1058/1998) 1 §:n mukaan opiskelijavalintarekisteriä pitää opetushallitus. Lain 3 §:n 2 momentin mukaan rekisteriin voidaan tallettaa hakijan ilmoituksen mukaisina ammatinvalintaan vaikuttavat terveystiedot. Keskitetyn yhteishakujärjestelmän avulla välitetään opiskelijaksi ottamisessa tarvittavat tiedot koulutuksen järjestäjille. Nämä tiedot pyydetään ilmoittamaan ja talletetaan vain silloin, kun niillä on merkitystä opiskelijoiden valinnassa.

3.3

Tietosuojavaltuutetun lausunto

Tietosuojavaltuutetun lausunnon mukaan lainsäädännöstä ei ilmene tarkemmin, minkälaista terveyttä opiskelijaksi otettavalta edellytetään erilaisilla koulutusaloilla ja koulutuksen järjestäjät eri puolilla maata saattavat tiedustella hakijoilta erityyppisiä terveydentilatietoja, vaikka hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita.

Tietosuojavaltuutettu toteaa lausunnossaan, että kun henkilö hakee jollekin koulutuslalle, hänen on vaikea itse arvioida, minkälaiset hänen terveyteensä liittyvät seikat saattaisivat olla esteenä koulutukseen osallistumiselle tai toimimiselle myöhemmin ammatissa. Sen vuoksi hänen on myös lähes mahdoton ilmoittaa ne sairaudet, joilla on hakuprosessissa merkitystä. Pohdintaa ei helpota, että opiskelijaksi pyrkivän tulee lain mukaan antaa koulutuksen järjestäjille opiskelijaksi ottamisen arvioinnin edellyttämät terveydentilaansa koskevat tiedot.

Tietosuojavaltuutettu pitää tärkeänä, että jo koulutuksen hakuvaiheessa hakijalle kerrotaan, minkälaista terveyttä opiskelijalta edellytetään sillä koulutuslalla, johon opiskelija hakee. Näin opiskelijalla on mahdollisuus itse arvioida, soveltuuko hän alalle terveytensä puolesta vai ei. Tarvittaessa

opiskelijalla on myös mahdollisuus selvittää, estääkö jokin sairaus tai vamma koulutukseen osallistumisen. Lisäksi hän voi selvittää, ovatko esteet poistettavissa tukitoimenpitein.

Terveystietojen oppilaitoksissa tarpeelliseksi tiedoiksi voitaneen lausunnon mukaan katsoa potilasturvallisuuden takaamiseksi tarvittavat tiedot, koska opiskeluun liittyy harjoittelu erilaisissa hoitolaitoksissa ja myöhemmin alalla toimiminen. Tietosuojavaltuutetun käsityksen mukaan lääkärintodistus tulee vaatia vain valituista. Tällöinkin todistuksen sisällöksi riittää lääkärin arvio siitä, soveltuuko hakija alalle. Jotta lääkäri voi tällaisen todistuksen antaa, hänelläkin tulee olla käsitys alalla vaadittavista terveystietojen vaatimuksista.

Tietosuojavaltuutettu katsoo, että Pohjois-Karjalan ammattiopistoon sosiaali- ja terveystietojen koulutukseen hakevan on vaikea tietää, mitkä nyt tai aikaisemmin hänellä olleet tuki- ja liikuntaelinsairaudet, sydän- ja verenkiertoelinten sairaudet ja psyykkiset pitkäaikaissairaudet voisivat olla esteenä koulutukseen osallistumiselle sosiaali- ja terveystietojen alalla. Ammattiopiston kehittämä henkilö- ja terveystietolomake ei lausunnon mukaan ohjaa hakijaa antamaan opiskelijaksi ottamisen arvioinnin edellyttämiä terveystietojen tietoja, vaan se ohjaa keräämään tarpeettomia arkaluontoisia henkilötietoja. Terveystieto-lomake ei hänen käsityksensä mukaan täytä henkilötietojen käsittelylle henkilötietolaissa asetettuja vaatimuksia.

3.4

Arviointi

Totean, että terveystietoja koskevien arkaluontoisina pidettävien tietojen käsittely on mahdollista vain henkilötietolain 12 §:ssä mainituin edellytyksin. Säännöksen 5 kohdan mukaan terveystietoja voidaan käsitellä, jos käsittelystä säädetään laissa tai käsittely johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä.

Opiskelijavalintarekisteristä ja ylioppilastutkintorekisteristä annetun lain 3 §:n mukaan ammattikorkeakoulujen yhteishakurekisteriin voidaan tallettaa hakijan ilmoituksen mukaisina ammatinvalintaan vaikuttavat terveystiedot. Henkilötietolain 9 §:n tarkoittaman henkilötietojen käsittelyn tarpeellisuusvaatimuksen täyttymistä on siis arvioitava tämän erityissäännöksen mukaan.

Hallituksen esityksessä laiksi opiskelijavalintarekisteristä ja ylioppilastutkintorekisteristä (HE 59/1998 vp s. 9-10) todetaan ammatinvalintaan vaikuttavista terveystiedoista muun muassa seuraavaa. "Mahdollisuus rekisteröidä ammatinvalintaan vaikuttavia terveystietoja on tarpeen, jotta tieto terveyttä koskevan, ammatinvalintaan vaikuttavan seikan olemassaolosta siirtyy opiskelijaksi ottamista koskevan päätöksen tekijälle. Silloin kun hakijan terveystietoihin kuuluva seikka voi vaikeuttaa ammatissa toimimista yleisesti tai työskentelyä alalla, jolle hakija pyrkii, asiaa koskeva tieto voidaan tallettaa jatkotoimien järjestämiseksi. Koska terveystietoja, sairautta tai vammaisuutta koskevat tiedot ovat henkilötietojen suojaa koskevan lain mukaan arkaluontoisia tietoja, niitä tiedustellaan vain hakijoilta

itseltään ja vain siinä tapauksessa, että tiedoilla on merkitystä hakeuduttaessa koulutukseen ja ammatinharjoittamisen kannalta " .

Tietojen antaminen on selvityksen mukaan ollut hakijoille vapaaehtoista ja siis suostumukseen perustuvaa. Henkilötietolain 3 §:n 7-kohdan mukaan suostumuksella tarkoitetaan kaikenlaista vapaaehtoista, yksilöityä ja tietoista tahdon ilmaisua, jolla rekisteröity hyväksyy henkilötietojensa käsittelyn (HE 96/1998 vp s. 36). Asianomaisen suostumuksellakaan ei voida kuitenkaan henkilötietolain 9 §:n 1 momentin nojalla kerätä tarpeettomia henkilötietoja. Merkitystä ei nähdäkseen siten voida esillä olevassa asiassa antaa yksinomaan sille, että oppilaitoksen hakijat ovat suostuneet heidän terveyttään koskevien tietojen käsittelyyn.

Koska terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta koskevat tiedot ovat henkilötietolain 11 §:n mukaan arkaluonteisia tietoja, niitä tiedustellaan vain hakijoilta itseltään ja vain siinä tapauksessa, että tiedoilla on merkitystä hakeuduttaessa koulutuksen ja ammatinharjoittamisen kannalta. Rekisteriin ei siis voida tallettaa yleisesti tietoja viime vuosien sairauksista tai terveyshaitoista .

Kaiken kaikkiaan arkaluonteisten henkilötietojen kirjaamisessa tulee lähtökohdana olla se, että henkilötietojen käsittelyn tarpeellisuutta arvioidaan tiukoin kriteerein. Tällainen henkilötietolain soveltaminen merkitsee käsitykseni mukaan opiskelijavalintarekisteristä ja ylioppilastutkintorekisteristä annetun lain perusoikeusmyönteistä tulkintaa. Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan mukaan viranomaisen tulee valita perusteltavissa olevista tulkintavaihtoehdoista sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien, tässä tapauksessa yksityisyyden suojan toteutumista.

Tietosuojavaltuutettu on asiasta antamassaan lausunnossa katsonut, että Pohjois-Karjalan Ammattiopiston 17.11.2004 antaman selvityksen liitteenä oleva henkilö- ja terveystietolomakekaan ei ohjaa hakijaa antamaan opiskelijaksi ottamisen arvioinnin edellyttämiä terveydentilatietoja, vaan se ohjaa keräämään tarpeettomia arkaluonteisia henkilötietoja, eikä lomake hänen käsityksensä mukaan täytä henkilötietojen käsittelylle henkilötietolaissa asetettuja vaatimuksia.

Pidän tietosuojavaltuutetun lausunnossaan esittämiä kannanottoja perusteltuina ja yhdyn omalta osaltani näihin kannanottoihin. Käsitykseni mukaan Pohjois-Karjalan Ammattiopiston opiskelijavalinnassa aikaisemmin käytössä olleilla kyselylomakkeilla tapahtunut terveystietojen kerääminen ei siis täyttänyt kokonaisuudessaan lainsäädännössä asetettujen henkilötietojen käsittelyn tarpeellisuusvaatimuksia eikä näin ollen perustunut näiltä osin lakiin.

Ammattiopiston lisäselvityksen mukaan kaikki hakijan terveydentilaa selvittävät kysymykset on kuitenkin kevään 2005 aikana päätetty poistaa yhteishakuun liittyvästä, sosiaali- ja terveystietojen valintakokeeseen kutsuttavien hakijoiden esitietolomakkeesta. Opiskelijat valitaan koulutukseen ehdollisesti siten, että he toimittavat ennen koulutuksen alkamista valinnan vahvistamiseksi tarvittavan soveltuvan terveystodistuksen.

Totean siis, että Pohjois-Karjalan Ammattiopiston opiskelijavalinnassa ei lisäselvityksen mukaan enää kerätä sosiaali- ja terveysalan valintakokeeseen kutsuttavilta hakijoilta etukäteen heidän terveydentilaansa koskevia tietoja ja että opiskelijat valitaan koulutukseen ehdollisesti siten, että he toimittavat ennen koulutuksen alkamista valinnan vahvistamiseksi tarvittavan terveystodistuksen. Tilanne on siis tältä osin korjaantunut.

Valintajärjestelmä ja henkilötietojen käsittelyn tarpeellisuusvaatimus edellyttävät käsitykseni mukaan eri koulutusaloille vaadittavien terveysvaatimusten yksityiskohtaista määrittelyä.

Opetusministeriössä on asiassa hankitun selvityksen mukaan käynnissä kehittämishanke, jonka tarkoituksena on muun muassa se, että ammatillista koulutusta koskevaan koulutusoppaaseen lisättäisiin tiedot hakijoille eri koulutusaloilla vaadittavista terveysvaatimuksista. Samassa yhteydessä selvitetään myös, milloin opiskelijan voidaan edellyttää esittävän lääkärintodistuksen ja millainen todistuksen tulee olla.

Pidän edellä mainittua kehittämishanketta henkilötietojen suojan turvaamiseksi tärkeänä. Samoin pidän tärkeänä tietosuojavaltuutetun lausunnossa mainitun selvityksen tekemistä siitä, täyttävätkö ammatilliseen opetukseen hakevien arkaluontoisten terveydentilaa koskevien tietojen käsittelyä koskevat lainsäädännökset perustuslain 10 §:ssä asetetut vaatimukset.

4

TOIMENPITEET

Saatan opetusministeriölle ja Pohjois-Karjalan Ammattiopistolle ja opistoa ylläpitävän Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän hallitukselle tiedoksi käsitykseni tässä asiassa lähettämällä jäljennöksen päätöksestäni siinä tarkoituksessa, joka ilmenee päätöksestä. Lähetän jäljennöksen päätöksestä tiedoksi myös tietosuojavaltuutetulle.